

พระธรรมเทศนา เรื่อง พุทธคุณกถา
โดย พระศากยวงศ์วิสุทธิ์ (อนิล ธรรมสาภิโย)
แสดงในวันอุโบสถที่พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร
วันอังคาร แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๖
ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๐
เวลา ๐๙.๓๐ – ๑๐.๓๐ น.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

สนฺโต สมยํ อีสึติ.

บัดนี้ จักแสดงศาสนธรรม ธรรมะคือคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรม ตามสมควรแก่วันธรรมสวนะคือวันเป็นที่ฟังธรรม อันเวียนมาถึงเข้า.

ในเบื้องต้น ก็ขอให้ตั้งจิตประมวณเข้ามาสดับธรรม อันเป็นคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และขอให้ทำความรู้สึกที่ธรรมนั้น อาจมีนัยต่างจากทางคติโลก สิ่งทางคติโลกชมเชยว่าดี แต่ทางธรรมไม่กล่าวดั่งนั้น แสดงให้พิจารณาเห็นอีกทางหนึ่ง เมื่อยังไม่คุ้นกับธรรม ก็อาจจะรู้สึกเป็นของแปลก และไม่น่าฟัง ถ้าได้คุ้นกับธรรม ซึ่งต้องการให้บุคคลได้พิจารณาเห็นความจริง ก็จะมีรู้สึกคุ้นและรู้สึกในความจริงตามที่ได้พิจารณาเห็น ต่อไปเมื่อประสบกับคติโลก ก็ย่อมจะรู้สึกเห็นความจริงของโลกได้มากขึ้น นี่เป็นประโยชน์ของธรรมประการหนึ่ง.

ด้วยเดือนนี้เป็นเดือนแห่งเวสสาขมาส เดือนที่มีความสำคัญสำหรับพุทธศาสนิกชนทั่วโลก ที่มีมากกว่า ๕๐๐ ล้านคนทั่วโลก เป็นเดือนที่ทราบกันอยู่แล้วว่า เป็นเดือนแห่งความเป็นมงคลยิ่ง ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงประสูติ ตรัสรู้ และดับขันธปรินิพพาน ดั่งนั้น เพื่อน้อมรำลึกถึงพระพุทธรองค์พระองค์นั้น ในวันนี้ ก็จักแสดงพระพุทธรูปหนึ่ง ที่ท่านนับถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธรูป ตามบทพระบาลีที่ยกขึ้นว่า “สนฺโต สมยํ อีสึ” พระพุทธรูปเป็นอิสีหรือฤษี คือผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ แสวงหาพระโพธิญาณ เป็นผู้สงบแล้วยิ่งกว่าผู้สงบทั้งหลาย ดังนี้.

คำว่า อิสี หรือ ฤษี ที่แปลว่าผู้แสวงหา เป็นคำเรียกผู้ที่ออกอยู่ป่า ปฏิบัติตนเป็นผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ตามลัทธินิยมที่มีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล และฤษีผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ก็ปรากฏว่าได้ปฏิบัติทางสมาธิ จนได้บรรลุสมาธิที่เป็นอัปปนาสมาธิ สมาธิอย่างแนบแน่นเข้าขั้นรูปฌานและอรุฌานก็มีอยู่ ตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล แม้ในสมัยพุทธกาลหรือก่อนพุทธกาลไม่มาก ก็มีท่านอาหารดาบสและท่านอุทกดาบส ซึ่งพระพุทธรูปเมื่อทรงเป็นพระโพธิสัตว์ก่อนจะได้ตรัสรู้ ได้เสด็จออกทรงผนวชด้วยพระองค์เอง ทรงแสวงหาโมกขธรรม ธรรมะเป็นเครื่องหลุดพ้น ในขั้นแรกก็ได้ทรงเข้าศึกษาในสำนักของท่านดาบสทั้งสอง จนทรงปฏิบัติได้เสมอท่านอาจารย์ ที่ปรากฏว่าท่านอาจารย์นั้นได้บรรลุถึงฌานสมาบัติขั้นสูง แต่ก็ทรงเห็นว่ายังไม่ใช่โมกขธรรม ธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้น เพราะฌานสมาบัตินั้นก็ทำให้ได้ไปเกิดในภูมิภพของรูปพรหมอรุพรหม ซึ่งยังเป็นภพชาติ และเมื่อยังมีภพชาติ ก็ยังต้องมีชรา มีมรณะ เพราะฉะนั้นผู้ไปเกิดเป็นพรหม จะเป็นรูปพรหมหรืออรุพรหมก็ตาม แม้จะมีอายุยืนนาน ก็ยังต้องจุติคือเคลื่อนลงมาหรือตาย จุติ

จากพรหมโลกมาเกิดในภูมิภพนั้น ๆ เป็นไปตามกรรม เพราะฉะนั้น จึงยังไม่ใช่เป็นทางแห่งโมกขธรรม ธรรมเป็นเครื่องหลักพ้นจากทุกข์ จึงได้เสด็จหลักออกมาทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาทรมานกายให้ลำบากต่าง ๆ และก็ทรงเห็นว่ายังไม่ทำให้ได้โมกขธรรม ธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้น จึงได้ทรงเลิกการทรมานกายให้ลำบากนั้น มาแสวงหาทางอื่นต่อไป จนพระองค์ทรงได้ปฏิบัติในข้อปฏิบัติอันเป็นหนทางกลาง คืออยู่ตรงกลางระหว่างทางสุดโต่งสองข้าง โดยไม่ข้องแวะทางสุดโต่งสองข้างนั้น ทางสุดโต่งสองข้างนั้น ก็ได้แก่ “ทางกามสุขัลลิกานุโยค ความประกอบตนอยู่โดยความสุขสดชื่นในกามทั้งหลายทางหนึ่ง” กับ “ทางอัตตกิลมณานุโยค การประกอบทรมานกายให้ลำบากอีกทางหนึ่ง” พุดง่าย ๆ เป็นภาษาคฤหัสถ์ก็คือ “อย่าตามใจเกินธรรมชาติ และอย่าฝืนใจเกินธรรมชาติ” นั่นเอง การปฏิบัติตนที่เกินวิสัยปกติของธรรมชาติ ย่อมเป็นการปฏิบัติสุดโต่งทั้งนั้น ดังนี้.

ท่านแสดงว่าได้ทรงระลึกได้ถึงอานาปานัสสติสมาธิ คือสมาธิที่ปฏิบัติด้วยการทำสติระลึกถึงลมหายใจเข้าออก ซึ่งทรงได้ด้วยพระองค์เอง เมื่อครั้งทรงเป็นพระกุมารเล็ก ๆ ได้ตามเสด็จพระราชบิดาไปในพระราชพิธีแรกนาขวัญ ในขณะที่พระราชบิดาทรงประกอบพระราชพิธีแรกนาขวัญนั้น พระราชกุมารประทับพักอยู่ที่ไถ่ร่มไม้ ก็ได้ทรงกำหนดลมหายใจเข้าออกของพระองค์เอง ก็ทรงได้สมาธิในขณะนั้น แต่สมาธิที่ทรงได้นั้นก็เสื่อมไป ทรงระลึกได้เช่นนี้จึงทรงคิดว่า ทางสมาธินั้นจะเป็นทางให้บรรลุถึงโมกขธรรม ธรรมคือความหลุดพ้นได้ เพราะฉะนั้น จึงทรงเริ่มจับทำสมาธิที่ท่านแสดงว่าทรงทำอานาปานัสสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก จึงได้สมาธิที่เป็นอุچارคือเฉียด ๆ และเป็นอัปปนา คือแนบแน่น ต่อจากนั้นก็ ได้ทรงน้อมจิตที่เป็นสมาธินั้นไปเพื่อรู้ คือไม่ทรงติดอยู่แค่สมาธิ ทรงน้อมจิตที่เป็นสมาธินั้นไปเพื่อรู้อันเป็นทางปัญญา เพราะฉะนั้น จึงได้ทรงจับเข้าทางที่ถูกอันเรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันเป็นหนทางกลาง ไม่ข้องแวะด้วยกามสุขัลลิกานุโยค คือประกอบตนด้วยความสุขสดชื่นในกาม และไม่ประกอบด้วยอัตตกิลมณานุโยค ประกอบตนด้วยการทรมานตนให้ลำบาก ทางที่ทรงพบนี้อยู่ระหว่างกลางของทางทั้งสองนั้น ไม่ข้องแวะด้วยทางทั้งสองนั้น ทรงปฏิบัติสักรวมกายวาจาใจให้สงบเรียบร้อยเป็นอันติมาโดยลำดับแล้ว ข้อนี้จึงเป็นศีล เพราะฉะนั้น เมื่อทรงจับทำสมาธิด้วยทรงกำหนดลมหายใจเข้าออก ก็ทรงได้อุچارสมาธิ สมาธิที่ใกล้จะสงบแน่วแน่ และทรงได้อัปปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่นแน่วแน่ ก็ทรงน้อมจิตที่เป็นสมาธินี้ไปเพื่อปัญญา คือเพื่อรู้ ก็ทรงได้พระญาณปัญญาหยั่งรู้ไปโดยลำดับ.

ดังที่ท่านแสดงไว้โดยย่อว่า ญาณทั้ง ๓ คือทรงได้ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ญาณอันได้ด้วยสติที่ระลึกที่อยู่คือขันธหนหลังได้ ในปฐมยามแห่งราตรีของคืนที่ตรัสรู้นั้น ต่อจากนั้นทรงได้จุตูปาทญาณ ญาณที่ยังรู้จุติคือความเคลื่อน อุปบัติคือความเข้าถึงชาติภพนั้น ๆ ว่าเป็นไปตามกรรมคือการที่กระทำ เป็นบุญบ้างเป็นบาปบ้าง หรือเป็นกุศลบ้างอกุศลบ้าง กรรมที่เป็นบุญเป็นกุศลก็ทำให้ได้ชาติภพที่ดีมีความสุข กรรมที่เป็นบาปเป็นอกุศลก็ให้ชาติภพที่ชั่วมีความทุกข์ ต่อจากนั้นก็ทรงได้आสวักขยญาณ ญาณเป็นเหตุสิ้นอาสวะคือกิเลสที่นอนจมหมักหมมจิตสันดาน ที่ท่านยกขึ้นแสดงไว้ ๓ ข้อคือ **กามาสวะ** อาสวะคือกาม **ภวาสวะ** อาสวะคือภพ **อวิชชาสวะ** อาสวะคืออวิชชา อาสวะคือกิเลสที่นอนจมหมักหมมจิตสันดานทั้งหมดก็สิ้นไป กิเลสทั้งปวงก็สิ้นไป.

กิเลสทั้งปวงนั้นแม้จะมีชื่อเรียกอย่างอื่น เช่น เรียกว่า**วิติกมมกิเลส** กิเลสที่เป็นเหตุลวงละเมิดอันเป็นกิเลสอย่างหยาบ **ปริยฏฐานกิเลส** กิเลสที่กลุ่มมจิดใจ เป็นกิเลสจำพวกนิรวณ ที่บังเกิดขึ้นกลุ่มมจิดใจ หรืออนุสัยกิเลส กิเลสที่นอนเนื่องจิดสันดาน หรือที่เรียกว่าอาสวกิเลสดังที่ได้แสดงมาแล้ว ก็สิ้นไปหมด แม้ที่เรียกว่าตัณหาความดิ้นรนทะยาน

อยากของใจ ที่ตรัสว่าเป็นทุกขสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ในอริยสัจจกัณฐรวรรณในกิเลสเหล่านั้น เป็นกิเลสกองเดียวกันทั้งหมด ก็สิ้นไปหมด เมื่อทรงดับกิเลสได้หมดก็ทรงดับความทุกข์ทั้งสิ้น.

เพราะฉะนั้น จึงทรงเป็นผู้พ้นแล้ว ทรงบรรลุโมกขธรรม ธรรมะเป็นเครื่องหลุดพ้นแล้ว ทรงพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่าทรงบรรลุนิพพาน ดับกิเลสและกองทุกข์ และก็มีเรียกว่าสุอุปาทิเสสนิพพาน ดับกิเลสและกองทุกข์ที่ยังมีชั้น ๕ เหลืออยู่ คือยังทรงมีชีวิตอยู่ พระพุทธเจ้าก็ทรงใช้ชั้น ๕ ใช้ชีวิตที่เหลืออยู่ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก อันเรียกว่าโลกัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติอันเรียกว่าญาติัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์โดยฐานเป็นพระพุทธเจ้าอันเรียกว่าพุทธัตถจริยา ทรงตั้งพระพุทธศาสนาและพุทธบริษัทขึ้นในโลก ได้เสด็จทรงบำเพ็ญประโยชน์ดังกล่าวนี้อยู่ตลอดเวลาถึง ๔๕ ปี จึงเสด็จดับขันธปรินิพพานอันเรียกว่าอนุอุปาทิเสสนิพพาน นิพพานที่ดับขันธอันเป็นวิบากที่ยังเหลืออยู่ ไม่มีขันธอันเป็นวิบากที่ยังเหลืออยู่ ไม่ทรงเกิดอีก เพราะสิ้นกิเลสอันเป็นเหตุให้เกิดแล้ว เพราะฉะนั้น เมื่อไม่เกิดอีก ก็ไม่ต้องแก่ไม่ต้องเจ็บไม่ต้องตาย ไม่ต้องเป็นทุกข์อื่น ๆ มีโสกะปริเทวะเป็นต้น จึงทรงสิ้นทุกข์ด้วยประการทั้งปวง.

ในขณะที่ยังทรงดำรงพระชนมชีพอยู่นั้น แม้จะทรงดับกิเลสได้หมดแล้ว ทรงบรรลุธรรมะทั้งหมดแล้ว ทรงสมบูรณ์ทุกอย่าง ตั้งต้นแต่ศีลมา อินทริยสังวร โภชนเมตตัตถุตา ความรู้ประมาณในโภชนะ ทรงสมบูรณ์ด้วยประทับอยู่ในเสนาสนะที่สงบสงัดมีป่าเป็นต้น ทรงสมบูรณ์ด้วยสมาธิทั้งในขั้นรูปฌานและอรุฌาน ทรงสมบูรณ์ด้วยอนิมิตตเจโตสมาธิ สมาธิที่ไม่มีนิมิตคือเครื่องกำหนด ทรงสมบูรณ์ด้วยวิมุตติ ความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งสิ้น แต่ว่ายังทรงมีพระกายคืออายตนะ ตาหูจมูกลิ้นกายใจ เพราะมีชีวิตเป็นปัจจัยยังเหลืออยู่ จึงชื่อว่ายังต้องมีกังวลอยู่เพราะการดำรงชีวิตการเลี้ยงชีวิต แต่เพื่อบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ด้วยพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ จนกระทั่งทรงดับขันธปรินิพพาน สิ้นทุกข์ที่เกิดจากวิบากขันธด้วยประการทั้งปวง เพราะไม่ทรงเกิดอีก จึงทรงสิ้นทุกข์ด้วยประการทั้งปวง เพราะฉะนั้น คำว่า อัสสิหรืออุชชีนี้ แม้จะใช้เป็นชื่อของอุชชีไซ้พรามาเก่าก่อน แต่ก็มาใช้ในพระพุทธศาสนาด้วย มีคำเรียกพระพุทธเจ้าด้วยว่าอุชชีหรือมเหสี ที่แปลว่าผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ พระองค์ทรงเป็นผู้สงบแล้วที่เรียกว่าสันโต ผู้สงบแล้ว หรือสันตะ หรือสัตบุรุษ ผู้สงบแล้วซึ่งเป็นยอดผู้สงบ เพราะทรงสงบกิเลสและกองทุกข์ด้วยประการทั้งปวง ความสงบที่กล่าวนี้ ไม่ใช่ความเจียบสงบ แต่เป็นการสงบ ไม่ดิ้นรนด้วยอำนาจของตัณหาต่าง ๆ.

กิเลสนั้นก็อาจจะยกขึ้นกล่าวบางหมวดเป็นตัวอย่าง เช่น ทรงสงบราคะโทสะโมหะ ราคะคือความติดใจยินดีในกามคุณารมณ์ต่าง ๆ โทสะคือความโกรธแค้นขัดเคืองในบุคคลและสิ่งที่ไม่รักใคร่ปรารถนาพอใจ จึงทำให้โกรธแค้นขัดเคือง โมหะคือความหลงเพราะไม่รู้สัจจะความจริง ทรงสงบด้วยประการทั้งปวง ในอริยสัจจกัณฐรวรรณนั้นยกตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากขึ้นแสดง อันได้แก่ ตัณหาความดิ้นรนทะยานอยากที่นำไปได้ชาติภพใหม่ เป็นไปกับนันทิ ความเพลินราคะ ความติดใจยินดี อภินันท์ รื่นเริงยินดียิ่งขึ้น ๆ ในอารมณฺ์นั้น ๆ ในกามตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากไปในกามทั้งที่เป็นกิเลสกาม กิเลสเป็นเหตุให้ใคร่ ทั้งที่เป็นวัตถุกาม วัตถุที่ทำให้ใคร่ ภาวตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากไปในภพชาติ ความเป็นนั้นเป็นนี่นั้น ๆ หรือเกิดเป็นนั้นเป็นนี่นั้น ๆ วิภวตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากไปในภพชาติ ใฝ่ภพชาติที่ไม่น่าปรารถนาพอใจสิ้นไปหมดไป ที่เรียกว่าเป็นความดิ้นรนทะยานอยากไปในความไม่เป็นนั้นไม่เป็นนี่ที่ไม่รัก

ใครไม่ปรารถนาไม่พอใจ ตลอดถึงในภพชาติทั้งปวง แต่เป็นไปในทางความเห็นว่าเขาตถุญ ตัณหาทั้งปวงดับไปหมด พร้อมทั้งกิเลสทั้งปวง ไม่มีในจิตของพระองค์.

จิตของพระองค์จึงเป็นจิตที่เป็นพุทธะ คือรู้ รู้เท่ารู้ทันอารมณ์ทั้งหมด ไม่มีสิ่งโยชน์คือความผูกพันติดอยู่ในอารมณ์คือเรื่องทั้งปวง ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่โลกด้วยพระมหากุศล มุ่งช่วยให้ชาวโลกพ้นจากทุกข์ต่าง ๆ ตามพระองค์ ด้วยทรงแสดงธรรมสั่งสอนเป็นพระพุทธานุศาสน์ ที่เราทั้งหลายนับถือปฏิบัติกันอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้ บังเกิดขึ้นจากพระกรุณาคุณพระวิสุทธิคุณและพระปัญญาคุณของพระองค์ เพราะฉะนั้น เราทั้งหลายจึงได้สวดนํ้ากันอยู่ทุกวันนี้ว่า “**นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส**” นโม ตสฺส ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า **ภควโต** ผู้จำแนกแจกธรรมสั่งสอนประชุมชน อันแสดงถึงพระกรุณาคุณ **อรหโต** พระอรหันต์ผู้ไกลกิเลส อันแสดงถึงพระวิสุทธิคุณ **สมมาสมพุทฺธสฺส** ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ อันแสดงถึงพระปัญญาคุณ.

เพราะฉะนั้น บทนโมที่เราทั้งหลายสวดกันอยู่นี้ จึงเป็นบทที่นอบน้อมพระพุทธานุเจ้า ผู้สมบูรณ์ด้วยพระกรุณาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระปัญญาคุณ และบทสวดของเราที่สวดกันหลังทำวัตรเช้าว่า “**พุทฺโธ สุตฺตฺโธ กรณามหนฺนโว**” แม้บทสวดนี้ **พุทฺโธ** ผู้ตรัสรู้ ก็แสดงถึงพระปัญญาคุณ **สุตฺตฺโธ** บริสุทธิดีแล้ว ก็แสดงถึงพระวิสุทธิคุณ **กรณามหนฺนโว** มีพระกรุณาดังห้วงทะเลหลวง ก็แสดงถึงพระกรุณาคุณ เพราะฉะนั้น บทนี้จึงเป็นบทที่ควรจำไว้ และก็สวดได้ทั้งเช้าและก่อนนอนได้ด้วยก็ยิ่งดี **นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส, พุทฺโธ สุตฺตฺโธ กรณามหนฺนโว** เป็นอันได้สวดสรรเสริญพระพุทธานุเจ้าในพระคุณทั้ง ๓ ได้อย่างครบ ทั้งนี้ก็เพราะว่าพระองค์เป็นผู้ที่สงบแล้วจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งหลาย ความสงบจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งหลาย จึงเป็นหัวใจของพระพุทธานุเจ้าประการหนึ่ง ดังที่มีบทพระพุทธานุสํภาสิตที่แสดงไว้ว่า “**สนฺโต สมยํ อิติ** พระพุทธานุเจ้าทรงเป็นอริหรือฤๅษีผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ ผู้สงบแล้วยิ่งกว่าผู้สงบทั้งหลาย” ดังนี้.

พระพุทธานุคุณทั้ง ๓ เมื่อขยายความก็จะเป็นพุทธานุคุณ ๙ หรือ นวพรุคุณ นั้นเอง ซึ่งชาวพุทธเถรวาททั่วโลก นิยมสวดกันอยู่เป็นประจำ แม้เวลาเดินเทียนในเทศกาลวันวิสาขบูชาเป็นต้น ก็นิยมสวดพุทธานุคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณ เป็นการเดินเวียนประทักษิณ ๓ รอบ ตามบทสรรเสริญพระพุทธานุคุณที่สวดกันว่า **อิตฺติปิ โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺโธ** เป็นต้น หรือบูรพาจารย์ให้วิธีจำอย่างย่อว่า เป็นหัวใจคาถาพุทธานุคุณ ๙ หรือ นวพรุคุณ คือ อะ สํ วิ สุ โล ปุ สะ พุ ภะ

ในบทพระพุทธานุคุณนั้นเริ่มด้วยคำว่า **อิตฺติปิ โส ภควา** พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น **อรหํ** เป็นพระอรหันต์ **อิตฺติปิ** แม้อย่างนี้ เป็นต้น คือยกเอาศัพท์ขึ้นแปลได้ว่า **ภควา** พระผู้มีพระภาคเจ้า **โส** พระองค์นั้น **อรหํ** เป็นพระอรหันต์ **อิตฺติปิ** แม้อย่างนี้ คำว่า **อิตฺติปิ** แปลว่า แม้อย่างนี้ เป็นคำแทนการพิจารณาของทุกคน คือในการพิจารณาพระพุทธานุคุณนั้น ก็คือยกเอาบทพระพุทธานุคุณแต่ละบทขึ้นพิจารณา บทแรกก็คือ **อรหํ** ก็ยกบท **อรหํ** ขึ้นพิจารณา ว่าพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น **อรหํ** เป็นพระอรหันต์ **อิตฺติปิ** แม้อย่างนี้ แม้อย่างนี้ คือว่าสุดแต่ผู้พิจารณาจะพิจารณาไปอย่างไร จะพิจารณาว่าเป็นพระอรหันต์อย่างไร เพราะฉะนั้น จึงใช้คำว่า **อิตฺติปิ** แทนความพิจารณาว่าเป็นพระอรหันต์ แม้อย่างนี้ แม้อย่างนี้ แต่การพิจารณานั้น ถ้าไม่รู้เนื้อความก็พิจารณาไม่ถูกว่าเป็นพระอรหันต์อย่างไร เพราะฉะนั้น พระบูรพาจารย์จึงได้แสดงสอนเอาไว้สำหรับผู้พิจารณาจะได้ถือเป็นหลักในการปฏิบัติพิจารณา หรือเรียกว่า เจริญพุทธานุสสติ ทำการระลึกถึงพระพุทธานุเจ้า ก็คือระลึกถึงพระคุณของพระพุทธานุเจ้า อันนับว่าเป็นกรรมฐานอย่างหนึ่ง แต่นอกจากนั้น สิ่งที่ยังพิจารณา

โดยตรงก็คือ การน้อมพุทธคุณเหล่านั้น พิจารณาเข้ามาหาตน แม้ว่าภาษาทั่วไปเรียกว่า เป็นการสรรเสริญพระพุทธคุณ แต่จริง ๆ แล้ว พระพุทธเจ้านั้นเหนือการสรรเสริญแล้ว ทรงดับขันธปรินิพพานแล้ว ไม่ได้ทรงรับรู้การสรรเสริญพระองค์ แม้ทรงรับรู้ก็คงไม่ต้องพระประสงค์ที่จะให้พุทธศาสนิกชนมาสรรเสริญพระองค์อย่างเป็นแน่แท้ แต่การที่บูรพาจารย์ได้รจนารวบรวมพระคุณ หรือ คุณสมบัติของความเป็นพุทธะ มาเรียบเรียงให้พุทธศาสนิกชนได้ระลึกถึง ก็เพื่อให้เตือนพุทธศาสนิกให้พิจารณาในพระพุทธรูปเหล่านั้น น้อมนำมาพัฒนาในตน เพื่อให้เป็นพุทธะ คือ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ของผู้ปฏิบัติทุกคนนั่นเอง

คราวนี้ลองนำพระพุทธรูปทั้ง ๙ มาพิจารณาเป็นธรรมสมบัติ หรือคุณสมบัติที่ท่านสาธุชนทุกท่านควรพิจารณานำมาพัฒนาตนในชีวิตประจำวัน ซึ่งเรียกอีกภาษาหนึ่งก็คือ เป็นการปฏิบัติบูชา บูชาที่พระพุทธองค์ทรงให้พุทธศาสนิกชนกระทำมากกว่า อามิสบูชา หรือ บูชาเชิงพิธีกรรมอย่างเดียว เมื่อน้อมนำพระพุทธรูปทั้ง ๙ มาเป็นคุณสมบัติในระดับปุถุชน หรือ เป็นคุณสมบัติของสาธุชน คือ คนดี จะเห็นได้ว่า ผู้อยู่ในสังคมได้ด้วยเป็นที่รักของทั้งมนุษย์และเทวดา และด้วยการสันติสุขทั้งแก่ตนและผู้อื่นได้นั้น จำต้องประกอบด้วยธรรมสมบัติแห่งพุทธรูป ๙ กันทั้งสิ้น ซึ่งจะได้ขยายความต่อไป

พระบูรพาจารย์ได้แสดงเนื้อความของบทว่า อรหํ ประมวลเข้าแล้วก็ เป็น ๕ ประการ คือ ๑. ชื่อว่า อรหํ เพราะเป็นผู้ไกลกิเลส ๒. ชื่อว่า อรหํ เพราะเป็นผู้กำจัดข้าศึกคือกิเลส ๓. ชื่อว่า อรหํ เพราะเป็นผู้หักงำแห่งสังสารจักร คือ ล้อแห่งสังสาระหรือสงสาร การท่องเที่ยวเวียนเกิดเวียนตายไปในภพชาติทั้งหลายเป็นอันมาก ๔. ชื่อว่า อรหํ เพราะเป็นผู้ควรไหว้ควรบูชา ๕. ชื่อว่า อรหํ เพราะเป็นผู้ไม่ทำบาปทั้งหลายแม้ในที่ลับ คือไม่ทำบาปทั้งในที่แจ้งทั้งในที่ลับ คือไม่ทำบาปในที่ทุกสถาน พระบูรพาจารย์ได้แสดงไว้สำหรับเจริญพุทธานุสสติ หรือพิจารณาพระพุทธรูปของบทนี้ไว้เป็น ๕ ประการดังนี้ โดยสรุปก็คือว่า ให้ผู้สวด หรือ ผู้ระลึกถึงพุทธรูปว่า อรหํ นั้น ประพฤติปฏิบัติตน ทั้งทางกาย วาจา และใจ ให้ห่างไกลกิเลสเข้าไว้ อย่าไปคบกับกิเลส ซึ่งชอบเข้ามาในรูปแบบที่เป็นมิตรแก่เรายังนัก พึงกำจัดข้าศึกคือกิเลสนั้นเสีย

อนึ่ง ที่วัดบวรนิเวศวิหารนี้ มีพระพุทธรูปที่มีพระนามว่า พระไพรีพินาศ ซึ่งเป็นที่นิยมชมชอบของท่านสาธุชนทั้งหลาย โดยเชื่อว่า ถ้ามีติดตัวไว้ ไพรีหรือศัตรูของตนจะได้พินาศไป จะได้ปราศจากศัตรู ความจริง พระไพรีพินาศ ก็คืออีกชื่อหนึ่งของคำว่า อรหํ คือพระผู้กำจัดข้าศึกคือกิเลสนั่นเอง ในชีวิตของท่านสาธุชนจะต้องพบกับไพรีหรือศัตรู ๒ ประเภท คือ ศัตรูภายนอก และศัตรูภายใน เวลาพุทธศาสนิกชนได้รับพระผั่งหรือเหรียญหรือพระบูชา พระไพรีพินาศไป มักเชื่อว่าจะทำลายศัตรูภายนอกเป็นการส่วนใหญ่ แต่ในความเป็นจริง จะมีศัตรูภายนอกได้ เราต้องเป็นผู้สร้าง เราถึงจะมีศัตรู เมื่อไม่สร้าง ก็จะไม่มีการสร้างศัตรูไว้แล้ว แขนงพระไพรีพินาศ เข้าไปหาศัตรู แต่อย่างไรเสีย ศัตรูภายนอกนั้น ยังไม่มากนัก เพราะถ้าเข้ามาก็เห็น และเราย่อมรู้แก่ใจอยู่แล้วว่า ใครที่เราไม่ชอบ ใครที่เป็นศัตรูเรา ถ้ามีสติสัมปชัญญะ ก็หลีกเลี่ยงได้ไม่ยาก แต่ศัตรูที่น่ากลัวกว่า คือ ศัตรูภายใน ที่ชอบแผ่ตัวมาในรูปแบบของมิตร ศัตรูภายในคือกิเลส พร้อมทั้งบาปอกุศลทุจริตทั้งหลายที่บังเกิดขึ้นในใจของตน กิเลสนั้นชื่อว่าเป็นข้าศึก เป็นศัตรู เพราะเป็นผู้ทำลายล้าง คือเป็นผู้ทำลายคุณงามความดีทั้งหลาย ทำลายล้างความสุข ดังจะพึงได้ว่า เมื่อกิเลสบังเกิดขึ้น เช่น โลภะ ความโลภ หรือราคะ ความติดใจยินดี โทสะ ความขัดเคือง โมหะ ความหลง หรือที่เรียกว่าตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยาก ย่อมทำให้จิตใจเดือดร้อนเหมือนอย่างก่อไฟขึ้นในใจเผาใจตนเอง ฉะนั้น จึงเรียกกิเลสเหล่านี้ว่าเป็นอัคร

คือไฟ ดังที่เรียกว่า ไฟคือราคะ ไฟคือโทสะ ไฟคือโมหะ ใน อาทิตตปริยายสูตร ของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นเทศนาครั้งที่ ๓ เพราะฉะนั้น กิเลสเมื่อเกิดขึ้นก็เหมือนอย่างไฟที่เผาจิตใจ เหมือนอย่างข้าศึกภายนอกยกเข้ามาเผาบ้านเผาเมือง ทำจิตใจให้ไม่เป็นสุข และก่อเจตนาให้ประกอบกรรมที่เป็นบาปเป็นอกุศล เป็นทุจริตทางกายทางวาจาทางใจต่าง ๆ บรรดาบาปอกุศลทุจริตดังกล่าวย่อมเกิดจากกิเลสทั้งนั้น กิเลสก่อให้เกิดขึ้น เพราะฉะนั้น บาปอกุศลทุจริตต่าง ๆ พร้อมทั้งกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดขึ้นจึงเป็นผู้ทำลายกุศลบุญสุจริตต่าง ๆ ทำลายล้างความดี และการที่มนุษย์เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ทำร้ายร่างกายกัน ฆ่าฟันกันซึ่งเป็นการทำลายล้างชีวิต ตั้งแต่ระหว่างบุคคลต่อบุคคล จนถึงระหว่างหมู่ จนถึงระหว่างประเทศ เป็นสงครามระหว่างประเทศ จนถึงเป็นสงครามโลก ฆ่าฟันกันล้มตายนับแสนนับล้านคน ทำลายล้างบ้านเรือนทรัพย์สินสมบัติต่าง ๆ ของกันและกัน เหล่านี้ก็เกิดเพราะกิเลสทั้งนั้น จึงให้ก่อกรรมซึ่งเป็นการเบียดเบียนกันดังกล่าว ถ้าหากว่าไม่มีกิเลสเป็นเหตุก่อขึ้น ความเป็นข้าศึกศัตรูกันภายนอกก็จะมี ความเป็นข้าศึกศัตรูกันภายนอก ที่เรียกว่าข้าศึกหรือที่เรียกว่าศัตรูกันนั้น ก็เกิดจากกิเลสนี้แหละทั้งนั้น เพราะฉะนั้น ตัวข้าศึกที่แท้จริงของโลก ของชาวโลก ของแต่ละคน จึงอยู่ที่กิเลสนี้เอง

เพราะฉะนั้น การที่พระไพรีพินาศ จะศักดิ์สิทธิ์ได้อย่างแท้จริงก็คือ การที่เราไม่ไปคบกับกิเลส อยู่ห่างไกลกิเลส หรือไม่สร้างศัตรูนั่นเอง เมื่อทำได้เช่นนี้ ก็ได้ชื่อว่า มีธรรมสมบัติของ อรหิ คือเป็นอรหันต์นั่นเอง ส่วนระดับของการไม่สร้างศัตรู หรือทำลายศัตรูได้นั้น ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติของปัจเจกบุคคล แต่เป็นธรรมสมบัติที่ทุกคนพึงพัฒนา หรือบูชาในตน เป็นคุณสมบัติของสาวุชน คือ คนดี เป็นส่วนแห่งพระวิสุทธิคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระพุทธคุณบทที่ ๒ ก็คือ สมมาสมพุทโธ พระพุทธคุณบทนี้เป็นพระพุทธคุณบทใหญ่ คู่กับบทว่า อรหันต์ หรือ อรหิ และมักจะเรียกควบกันอยู่เสมอว่า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า อรหันต ก็มาจาก อรหิ คำว่า อรหิ นี้ก็มีความเป็นอย่างเดียวกันกับ อรหันต หรือ อรหันต์ แต่ว่าในทางพูดเรียกสำหรับพระพุทธเจ้าก็ใช้ว่า อรหิ ถ้าเป็นพระสาวกใช้ว่า อรหันต หรือ อรหันต์ เพื่อให้ต่างกัน แม้ในบทสวดภาษาบาลีแห่งพระพุทธคุณทั้ง ๒ นี้ เราทั้งหลายก็สวดว่า อรหิ สมมาสมพุทโธ แต่ว่าในเวลาพูดเป็นภาษาไทยก็ไม่พูดกันว่า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่มักพูดกันว่า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า และใช้พูดกันอย่างนี้รู้สึกว่าได้เต็มปากเต็มคำและถนัด จึงนิยมพูดในภาษาไทยกันว่าพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ในภาษาบาลีของท่านนั้น อรหิ สำหรับพระพุทธเจ้า อรหันต หรือ อรหันต์สำหรับพระสาวก แต่อรรถะคือเนื้อความก็เป็นอย่างเดียวกัน จึงควรที่จะเข้าใจความหมายของพระพุทธคุณบทนี้ ซึ่งประกอบด้วยคำว่า สัมมา สัง และ พุทธะ

สัมมา นั้นแปลว่า โดยชอบ สัง แปลว่า สามัง คือ เอง พุทธะ ก็ ตรัสรู้ รวมกันเป็น สัมมาสัมพุทธะ ที่แปลว่า ผู้ตรัสรู้โดยชอบและเอง หรือแปลว่า ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบก็ได้ คำว่า โดยชอบ นี้มีความหมายถึงว่า ความตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นความตรัสรู้โดยชอบคือถูกต้อง และมีความหมายอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นความตรัสรู้โดยชอบที่มีพยานหรือผู้รับรองในความตรัสรู้นั้นว่าเป็นความตรัสรู้โดยชอบหรือถูกต้อง ความหมายประการแรกว่าโดยชอบหรือถูกต้อง ก็หมายถึงว่าความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้นเป็นความถูกต้อง ในบริบทของท่านสาวุชนก็คือ พึงพัฒนาความเข้าใจในสิ่งที่ถูกต้องด้วยการศึกษาของตัวเอง ไม่ใช่เชื่อตามเขาอย่างเดียว นับเป็นธรรมสมบัติที่ผู้ฉลาดทุกคนควรต้องพัฒนาให้มีในตน

พระพุทธคุณบทที่ ๓ ว่า วิชชาจรณสมปนโน พระพุทธคุณบทนี้แปลตามศัพท์ว่า ผู้ถึงพร้อมด้วย วิชชา และ จรณะ วิชชาได้แก่ความรู้ที่ถูกต้องถ่องแท้แจ่มแจ้งตามเป็นจริง ส่วน “จรณะ” นี้แปลกันว่า ข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินถึง วิชชา โดยหลักธรรมอาจย่อเข้าในวิชา ๓ จรณะ ๑๕ แต่ในบริบทของชีวิตประจำวันของท่านสาธุชน ก็หมายความว่า ให้เราเป็นผู้พร้อมด้วยวิชา คือ ทฤษฎี และจรณะ คือ ภาคปฏิบัตินั่นเอง สิ่งดีถูกต้องที่เข้าใจ ต้องสะท้อนออกมาในการ วางตนประพฤติตนในสังคมด้วย ไม่ใช่ว่า มีความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด

พระพุทธคุณบทที่ ๔ ว่า สุคโต พระพุทธเจ้าทรงได้พระนามว่า สุคโต พระสุคต พระผู้เสด็จไปดีแล้ว พระ บुरพจารย์ได้แสดงอธิบายว่า ได้เสด็จไปดีงาม การเสด็จไปของพระองค์นั้นเป็น โสมณะ งาม เป็น สุนทระ ดี และได้ เสด็จไปสู่ที่ ๆ ดีงาม ทั้งได้มีพระวาทะที่ดีงาม ความจริง คำว่า สุคติ หรือ สุคโต มีความหมายว่า จะไปที่ไหน จะอยู่ที่ ไหน มีแต่ความงาม ความเจริญที่นั่น การที่ท่านสาธุชนจะเป็น สุคโต ได้ ก็ต้องทำตัวของตนให้เป็นประโยชน์ในทุกที่ทุก สถาน ไม่ใช่ไปไหนแล้วสร้างแต่ปัญหาที่นั่น อย่างนี้เรียกว่า ไปสู่สุคติ คือนำความทุกข์ไปให้เขา

พระพุทธคุณบทที่ ๕ ว่า โลกวิทู ผู้รู้โลก พระบुरพจารย์ได้แสดงอธิบายพระพุทธคุณบทว่า โลกวิทู นี้ ว่าได้ทรงรู้ แจ่มโลกโดยประการทั้งปวง คือโดยสภาวะคือโดยสภาพ โดยสมุทัยคือเหตุเกิด โดยนิโรธคือความดับ และโดยนิโรธปุ ยา หรือ นิโรธบาย คืออุบายอันได้แก่ทางที่จะนำเข้าไปสู่ความดับ พระองค์ได้ตรัสว่า “พระองค์ทรงบัญญัติโลก โลก สมุทัย เหตุเกิดโลก โลกนิโรธ ความดับโลก และโลกนิโรธคามินีปฏิปทา ทางปฏิบัติให้ถึงความดับโลก ในกเพวระคือใน กายนี้ ที่ประมาณว่าหนึ่ง มีสัญญา มีใจนี้” ดังนี้ อธิบายง่าย ๆ ก็ในชีวิตของท่านสาธุชน ก็คือ การรู้เรา รู้เขา นั่นเอง

พระพุทธคุณบทที่ ๖ ว่า อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ คำว่า อนุตตโร แปลว่า ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่าคือยอดเยี่ยม ปุริสทม มสารถิ แปลว่าเป็นสารถิฝึกบุรุษบุคคลที่ควรฝึก ทั้ง ๒ บทนี้โดยปกติประกอบเป็นพระพุทธคุณบทเดียวกัน แต่ก็อาจ อธิบายแยกเป็น ๒ บทได้ คือ อนุตตโร บทหนึ่ง ปุริสทมมสารถิ บทหนึ่ง และอาจอธิบายรวมกันเป็นบทเดียวได้ว่า เป็น สารถิฝึกบุรุษบุคคลที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นจะยิ่งไปกว่าคือยอดเยี่ยม เมื่อน้อมนำพระพุทธคุณนี้มาปรับใช้ในชีวิตของท่าน สาธุชนก็คือ การที่เข้าใจว่า ทุกคนเกิดมาพร้อมกับศักยภาพของการฝึก เมื่อตนฝึกใจของตนตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติได้ดี แล้วก็ฝึกคนอื่นด้วย แต่ที่สำคัญก็คือการฝึกตนเองให้ได้เสียก่อน เป็นธรรมสมบัติจำต้องมีอยู่ในท่านสาธุชน คนดี

พระพุทธคุณบทที่ ๗ ว่า สตถา เทวมนุสสานัง เป็นพระศาสดาผู้สอนแห่งเทพและมนุษย์ทั้งหลาย ดังนี้ พระพุทธเจ้าเราเรียกว่า พระบรมศาสดา ที่แปลว่า พระศาสดาผู้เป็นอย่างยิ่ง คือเป็นเยี่ยมยอด และมีใช้เป็นพระ ศาสดาเฉพาะแห่งมนุษย์ทั้งหลายเท่านั้น เป็นพระศาสดาแห่งเทพทั้งหลายด้วย เมื่อนำพระพุทธคุณนี้มาน้อมปฏิบัติ ในตนก็คือ การที่จะอยู่ในสังคม เมื่อมีความรู้ดีแล้วไซ้ร้ ก็ต้องหมั่นสอนทั้งคนดี บัณฑิต หรือคนชั่ว โดยไม่มีอคติใด ๆ ทั้งสิ้น

พระพุทธคุณบทที่ ๘ ว่า พุทโธ พระพุทธคุณบทนี้พระบुरพจารย์ได้อธิบายไว้โดยย่อว่า ชื่อว่า “พุทโธ” หรือ “พุทธะ” ด้วยสามารถแห่งญาณคือความหยั่งรู้ ซึ่งบังเกิดขึ้นในที่สุดแห่งวิโมกข์คือ ความหลุดพ้น เพราะรู้ ญาณธรรม ธรรมะที่พึงรู้ได้ทั้งหมดทุกอย่าง และท่านได้อธิบายอีกอย่างหนึ่งว่า ชื่อว่า พุทโธ เพราะรู้สัจจะทั้งหลาย และเพราะยัง ผู้อื่นให้รู้ซึ่งสัจจะทั้งหลาย ดังนี้ ในบริบทของท่านสาธุชนก็คือ การพัฒนาตนให้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น เท่าทันกิเลสอกุศลทุจริต นั้นเอง

พระพุทธคุณบทที่ ๙ ว่า ภควา ในความหมายว่า “พระผู้มีภาคยะ คือ พระบารมี” พระพุทธคุณบทนี้ พระบูรพาจารย์ได้แสดงความหมายไว้หลายอย่าง แต่โดยย่อก็คือ พระผู้มีภาคยะคือพระบารมี หรือมีคำแปลให้ฟังง่ายสำหรับคนทั่วไปว่า “พระผู้มีโชค” อันหมายถึงมีโชคดี แต่ว่าความหมายนี้ ถ้าไม่เข้าใจตามคลองธรรม ก็อาจจะทำให้เข้าใจผิด ว่าเป็นโชคดีโชคร้าย เหมือนอย่างในโลกพุดกัน แต่ความหมายของคำว่าผู้มีโชคในที่นี้ ก็คือ มีพระบารมีนั่นเอง บารมี คือมีเต็มเปี่ยมที่จะแบ่งให้ได้ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ภควา ทรงเป็นผู้จำแนกแจกพระธรรม กล่าวสั้น ๆ พระองค์คือผู้ให้ ตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ มีแต่เสด็จไปในที่ต่าง ๆ เพื่อแจกแจงธรรม เพื่อให้ ซึ่งต่างจากปุถุชนอย่างเรา มีคิดแต่จะเอา จะทำอะไรก็ต้องคิดว่า แล้วฉันจะได้อะไร ดังนั้น ธรรมสมบัติข้อนี้ ก็เป็นข้อสำคัญของการอยู่ในสังคมได้อย่างสันติสุข คือรู้จักเสียสละ รู้จักแคว่ความรู้สึกของผู้อื่น และให้แต่สิ่งดีงามแก่ผู้อื่น

จะเห็นได้ว่า พระพุทธคุณทั้ง ๙ ที่ท่านสาธุชน สวดสรรเจริญเป็นประจำนั้น ความจริงก็คือเป็นคุณธรรม ที่จำต้องน้อมนำเข้ามาปฏิบัติในตนทั้งสิ้น ผู้ใดสามารถดำรงตนอยู่ได้ด้วยการมี นวพรคุณ ทั้ง ๙ ประการนี้ ย่อมเป็นผู้เจริญ ได้ชื่อว่าเป็นอุบาสก ผู้อยู่ใกล้พระรัตนตรัย ชื่อว่าเป็นผู้ที่สงบแล้ว ดังที่มีบทพระพุทธสุภาษิตที่แสดงไว้ว่า “สนฺโต สมยตํ อิติ พระพุทธเจ้าทรงเป็นอริสหรือฤๅษีผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ ผู้สงบแล้วยิ่งกว่าผู้สงบทั้งหลาย” ดังนี้.

มีอรรถาธิบายดังแสดงมา **เอวํ** ก็มีด้วยประการฉะนี้.